

Elżbieta Krajewska-Kulak

Wydział Nauk o Zdrowiu

Uniwersytet Medyczny w Białymstoku

<https://orcid.org/0000-0002-9425-2430>

Recenzja: Małgorzata Marcysiak, *Kształtowanie się pielęgniarstwa społecznego, jako działu medycyny społecznej na przykładzie województwa lwowskiego w latach 1929–1939*, IHN PAN, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2018, ss. 336, ilustr.

Okres międzywojenny to czas, w którym zjawiskiem masowym były choroby społeczne takie jak gruźlica, jaglica, choroby weneryczne czy alkoholizm. Stanowiły one szczególne zagrożenie zwłaszcza we wschodnich regionach Polski, m.in. w województwie lwowskim. Choroby społeczne wywołały w tym czasie prawie trzykrotnie większą liczbę zgonów niż ostre choroby zakaźne. Wpłynęło to nie tylko na sferę zdrowotną, ale także gospodarczą, ekonomiczną i kulturalną – wymusiło konieczność tworzenia instytucji zdrowia publicznego, nie tylko zwalczających istniejące choroby, ale także podejmujących działania na rzecz poprawy stanu sanitarnego ludności i profilaktyki. Wiązało się to także z koniecznością powstania nowej gałęzi w dziedzinie medycyny społecznej – pielęgniarstwa społecznego.

Celem książki dr Małgorzaty Marcysiak jest omówienie uwarunkowań, jakie w okresie międzywojennym, w realiach województwa lwowskiego, towarzyszyły tworzeniu się pielęgniarstwa społecznego, jako działu medycyny społecznej. Autorka charakteryzuje kierunki działania, wyznaczone przez medycynę społeczną tego okresu oraz sposób, w jaki specyfika geograficzno-demograficzna, sanitarno-epidemiologiczna i społeczno-zdrowotna województwa lwowskiego warunkowała rozwój pielęgniarstwa społecznego. Udziela również odpowiedzi na pytania: czy uregulowania prawne oraz wynikająca z nich struktura organizacyjna służby zdrowia były reakcją na sytuację epidemiologiczną w okresie

międzywojennym, czy pielęgniarki społeczne były przygotowane do pełnienia wyznaczonych dla nich zadań, co było wskaźnikiem efektywności ich pracy, czy ośrodek zdrowia, jako instytucja zdrowia publicznego, stanowił właściwe miejsce do realizacji zadań pielęgniarstwa społecznego oraz jak wyglądała praca pielęgniarek społecznych z uwzględnieniem różnic pomiędzy miastem a wsią.

Publikacja składa się z sześciu rozdziałów. W pierwszym rozdziale pt. *Organizacja opieki w dziedzinie medycyny społecznej a uregulowania prawne w II Rzeczypospolitej*, autorka omawia ustawodawstwo dotyczące służby zdrowia, jej strukturę oraz zasady funkcjonowania Referatu Pielęgniarskiego w administracji państwowej. Rozdział drugi, *Medycyna społeczna – w teorii i praktyce*, poświęca objaśnieniu, w jaki sposób w ówczesnej prasie, wydawnictwach encyklopedycznych i opracowaniach wyjaśniano pojęcia: „medycyna społeczna”, „zdrowie publiczne” i „pielęgniarstwo społeczne”. Charakteryzuje także kierunki działań społecznego ruchu ochrony zdrowia, rolę ośrodka zdrowia jako miejsca realizacji zadań medycyny społecznej oraz kwalifikacje pielęgniarek. W trzecim rozdziale, *Specyfika województwa lwowskiego*, przybliży czytelnikowi warunki geograficzno-demograficzne, sytuację sanitarno-epidemiologiczną oraz uwarunkowania społeczno-zdrowotne tego regionu. W czwartym, *Przygotowanie zawodowe pielęgniarek społecznych w województwie lwowskim*, charakteryzuje lwowskie możliwości kształcenia, zasady doskonalenia zawodowego pielęgniarek społecznych i zasady rekrutacji pielęgniarek. Rozdział piąty, *Geneza i rozwój placówek zdrowia publicznego w województwie lwowskim*, poświęca charakterystyce działalności służby zdrowia, powstaniu i rozwojowi ośrodków zdrowia we Lwowie oraz roli, zadaniom, strukturze i finansowaniu personelu. Ostatni rozdział pt. *Funkcjonowanie pielęgniarstwa społecznego w województwie lwowskim*, to analiza dynamiki rozwoju kadr oraz roli pielęgniarki społecznej w aspekcie odrębności zadań poradnianych w mieście i na prowincji oraz środowiska rodzinnych podopiecznych.

Podstawą badań opisanych w książce była krytyczna analiza piśmiennictwa, w tym weryfikacja danych liczbowych oraz ich statystyczne uporządkowanie. W tym celu autorka wykorzystwała przede wszystkim polskie czasopiśmiennictwo medyczne ukazujące się w okresie międzywojennym („Pielęgniarka Polska”, „Zdrowie”, „Zdrowie Publiczne”, „Polski Czerwony Krzyż”, „Opieka nad Matką i Dzieckiem”, „Położna”, „Opiekun Społeczny” oraz naukowe, ogólnolekarskie, m.in.: „Polska Gazeta”, „Lekarz Polski”, „Nowiny Społeczno-Lekarskie”). Korzystała także z czasopism społecznych o zasięgu krajowym i lokalnym, archiwaliów oraz źródeł drukowanych. Artykuły o województwie lwowskim przygotowywali najczęściej: lekarze i pielęgniarki, kierownicy jednostek w dziedzinie zdrowia publicznego, teoretycy i praktycy wykonujący na co dzień zadania medycyny społecznej. Wśród nich byli m.in.: Jan Danielski, Edward Doliński, Anna Sawczyńska, Anna Mańkowska-Mulakowa, Maria Kohenowa, Helen Marąqat, Anna

Dąbmska. Osoby te znały realia pielęgniarstwa społecznego, w związku z tym należy sądzić, że rzetelnie charakteryzowały wszystkie problemy i sukcesy tego okresu. Prawdziwość opisów umieszczonych w czasopismach autorka dodatkowo zweryfikowała wykorzystując źródła archiwalne, takie jak: sprawozdania, dokumenty, pisma urzędowe, statuty, regulaminy i program nauczania. Materiały te zebrała w Archiwum Akt Nowych, w zbiorach Ossolińskich we Wrocławiu w Dziale Dokumentów Życia Społecznego oraz w zbiorach specjalnych Głównej Biblioteki Lekarskiej i w Państwowym Archiwum Obwodu Lwowskiego. Dane z Archiwum Akt Nowych zawierały w większości informacje demograficzne (dotyczące ludności we Lwowie i w powiatach) i epidemiologiczne (zarówno o chorobach społecznych, jak i zakaźnych). Materiały zawarte w księgach sanitarnych autorka zweryfikowała wykorzystując wyniki analizy roczników statystycznych publikowanych latach 1931–1938 oraz takie źródła drukowane jak: ustawy, rozporządzenia, okólniki, instrukcje, czy sprawozdania o stanie zdrowotnym Rzeczypospolitej Polskiej oraz o działalności władz i instytucji zdrowia publicznego. Skorzystała także z pamiętników i wspomnień pielęgniarek społecznych pracujących w badanym terenie, zebranych w Centralnym Archiwum Pielęgniarstwa Polskiego im. Barbary Purlak w Warszawie. Nie pominęła także źródeł narracyjnych, w tym relacji ustnej Anieli Jabłkowskiej-Sochańskiej.

Dr Małgorzata Marcysiak ustaliła, że pielęgniarstwo społeczne, jako dział medycyny społecznej, rozwijało się w województwie lwowskim w bardzo ciężkich warunkach, w specyficznej sytuacji demograficznej, sanitarnej, epidemiologicznej, ekonomicznej, kulturowej i narodowościowej, między innymi przy braku adekwatnych uregulowań prawnych i pozycji zdrowia publicznego na poziomie centralnym, niedostatecznym finansowaniu, niewystarczającej liczbie i/lub braku instytucji zdrowia publicznego, opóźniających się pracach nad ustawą o pielęgniarstwie (brak podstaw prawnych zawodu), braku kierownictwa w resorcie pielęgniarstwa, czy ewidentnych zaniedbaniach higieniczno-sanitarnych.

Pielęgniarki społeczne miały ukierunkowane wykształcenie, a kandydatki sprawdzane były pod kątem ich predyspozycji do wykonywania zawodu oraz przydatności do niego w czasie okresu wstępnego.

Z ukazanego obrazu pielęgniarki społecznej wynika, że pomimo trudności prezentowały one wysoki poziom etyki, profesjonalizmu, entuzjazmu i zamiłowania do wykonywanej pracy. Ich obecność w środowisku ewidentnie wpłynęła na podniesienie poziomu świadomości w zakresie przestrzegania zasad higieny osobistej i otoczenia, ponieważ propagowały ją nie tylko w czasie wykonywania swoich codziennych czynności zawodowych, ale także prowadząc kursy higieniczne dla społeczności lokalnej w miejscowościach oddalonych od ośrodka zdrowia. Ich rzetelność i niesłabnąca wiara w celowość wykonywanej pracy, zwłaszcza profilaktycznej, przyczyniły się do zmniejszenia zachorowalności niemowląt i ich umieralności, wpłynęły na poprawę stanu zdrowia dzieci starszych

oraz przyczyniły się do zmniejszenia liczby chorób społecznych (np. jaglicy) oraz zachorowalności na gruźlicę i choroby weneryczne, a także do podniesienia poziomu świadomości w zakresie przestrzegania zasad higieny osobistej i otoczenia.

Kształtowanie się pielęgniarstwa społecznego, jako działu medycyny społecznej na przykładzie województwa lwowskiego w latach 1929–1939 autorstwa dr Małgorzaty Marcysiak jest pierwszą monografią z zakresu historii pielęgniarstwa społecznego w województwie lwowskim. Wcześniej ukazywały się jedynie prace poświęcone powstaniu, organizacji oraz pracy pielęgniarek społecznych w centralnych regionach Polski, głównie w Warszawie. Monografia ta idealnie wypełnia istniejącą lukę w historiografii. Uważam, że mogłaby być wykorzystywana nie tylko w kształceniu przed-, ale i podyplomowym na wszystkich kierunkach medycznych.